

В. І. Аранчій,

кандидат економічних наук,

І. В. Перетяцько,

Полтавська державна аграрна академія

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Виробництво та переробка олійних культур є стратегічно важливими для розвитку національної економіки України. Підприємства олійно-жирової галузі входять у першу п'ятірку галузей харчової промисловості за обсягами виробництва. Навіть за сучасних складних фінансово-економічних умов підприємства даного профілю забезпечують потреби внутрішнього ринку й постійно нарощують виробництво. На теперішньому етапі розвитку олійно-жирова галузь України має низку проблем, вирішення яких є необхідною умовою зміцнення її позицій на міжнародних ринках і забезпечення внутрішньої стабільності держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання щодо виробництва та переробки олійних культур є предметом наукових пошуків значного кола як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Вагомий внесок у дослідження тенденцій розвитку олійно-жирової галузі зробили А. В. Фаїзов, О. Маслак, Н. Л. Кузьмінська, С. Кучеренко та інші. В їхніх працях досліджуються основні аспекти сучасного стану та перспектив розвитку ринку олійних культур, олійно-жирової галузі в цілому. Звертається особлива увага на дослідження світових тенденцій у виробництві та переробці олійних культур [1 – 3; 6].

Віддаючи належне тій кількості досліджень, які здійснюються у даній сфері, зауважимо, що у більшості з них не концентрується увага на ефективному управлінні ціноутворенням, мало вчених досліджують перспективи розвитку олійно-жирової галузі в цілому.

Мета статті. Метою статті є дослідження та аналіз сучасного стану виробництва і переробки олійних культур в Україні, особливостей функціонування ринку олійних культур, основних чинників, що впливають на розвиток олійної галузі.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі стрімкого розвитку набув світовий ринок олійної продукції, що зумовлено як зростанням харчового попиту на олію та жири рослинного походження, так і застосуванням олійної сировини в технічних цілях. Як свідчать статистичні дані, світове виробництво рослинних олій за останні п'ять сезонів зросло на 25%, водночас збільшення обсягів зерна становило лише 8% [6]. Споживання олійних культур у світі має тен-

денцію до зростання. У минулому сезоні попит на олійні культури перевищував 455 млн т, що більше за середньорічний показник останніх 10 років на 20 % (рис. 1) [3].

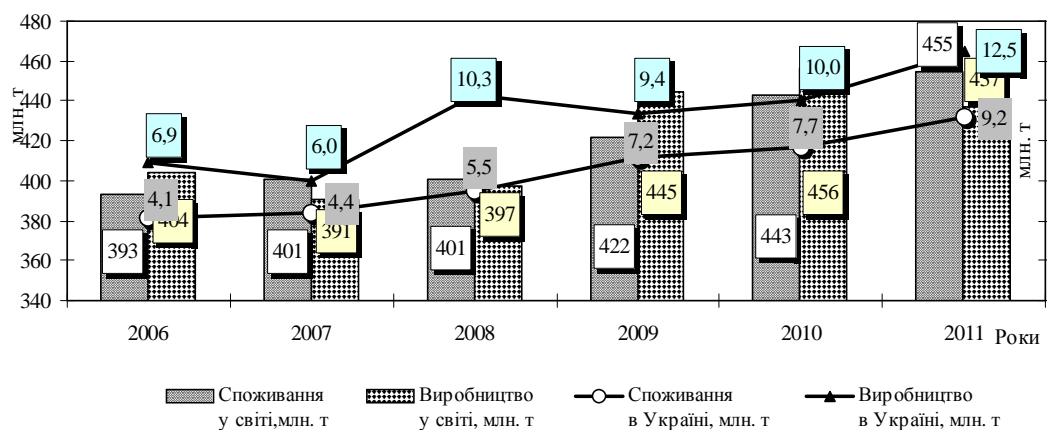
Олійно-жирова галузь України має складну структуру, що включає в себе цикли вирощування олійних культур, їх переробки та збуту. Усі ці етапи пов'язані між собою організаційно й економічно, мають притаманну їм інфраструктуру та особливості функціонування (рис. 2).

Вирощування й переробка олійних культур є традиційною складовою в структурі вітчизняного агропромислового комплексу. Так, виробництво соняшнику в 2011 р. зросло на 62,9% порівняно з 2006 р., посівні ж площі під соняшником за аналогічний період збільшилися на 19,0%. Така ж динаміка спостерігається і щодо виробництва сої та ріпаку. Посівна площа сої за досліджуваний період зросла на 47,8%, виробництво даної культури збільшилося в 1,5 разу; на 101,2% зросла посівна площа під ріпаком, а його виробництво збільшилося в 1,4 разу (табл. 1). Це свідчить про кон'юнктуру привабливості продукції на ринку.

Основне вирощування олійних культур зосереджено у великих та середніх сільськогосподарських підприємствах. Так, частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві становить 70%, фермерських господарств – 18%. Господарствами у 2011 р. було зібрано 1,5 млн т урожаю, що становить 12% загального обсягу [3].

Як свідчать дані табл. 1, основу олійно-жирового виробництва становить соняшник та продукти його переробки. Саме ця культура посідає провідне місце у сільськогосподарському виробництві й переробці серед інших олійних культур. Так, частка соняшнику в загальному виробництві олійних культур України у 2011 р. становила 70,1%.

Як свідчать результати дослідження, в Україні спостерігається екстенсивний спосіб вирощування олійних культур. Він характеризується низьким рівнем урожайності, високими валовими зборами та розширенням посівних площ. Такий метод негативно впливає на якість чорноземів та має недовготривалий ефект. Так, за величиною посівних площ під соняшником

Рис. 1. Виробництво й споживання олійних культур в Україні та світі у 2006 – 2011 рр., млн. т
Джерело: розраховано автором за даними [4; 5]

Таблиця 1

Посівні площі, виробництво та урожайність основних олійних культур України, 2006 – 2011 рр., тис. т (ц / га)

Показники	Роки						Відхилення (+; -)		Відхилення (%)	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.
Соняшник										
Посівна площа, тис. га	3964	3604	4306	4232	4572	4717	753	145	19,0	3,2
Виробництво, тис. т	5324	4174	6526	6364	6772	8671	3347	1899	62,9	28,0
Урожайність, ц / га	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	4,8	3,4	35,3	22,7
Соя										
Посівна площа, тис. га	751	671	558	644	1076	1110	359	34	47,8	3,2
Виробництво, тис. т	890	723	813	1044	1680	2264	1374	584	154,4	34,8
Урожайність, ц / га	11,8	10,8	14,6	16,8	16,1	20,4	8,6	4,3	72,9	26,7
Ріпак										
Посівна площа, тис. га	414	891	1412	1060	1076	833	419	-243	101,2	-22,6
Виробництво, тис. т	606	1047	2873	1873	1470	1437	831	-33	137,1	-2,2
Урожайність, ц / га	14,6	14,1	20,3	18,5	16,9	17,3	2,7	0,4	18,5	2,4

Джерело: розраховано автором за даними [4, 5]

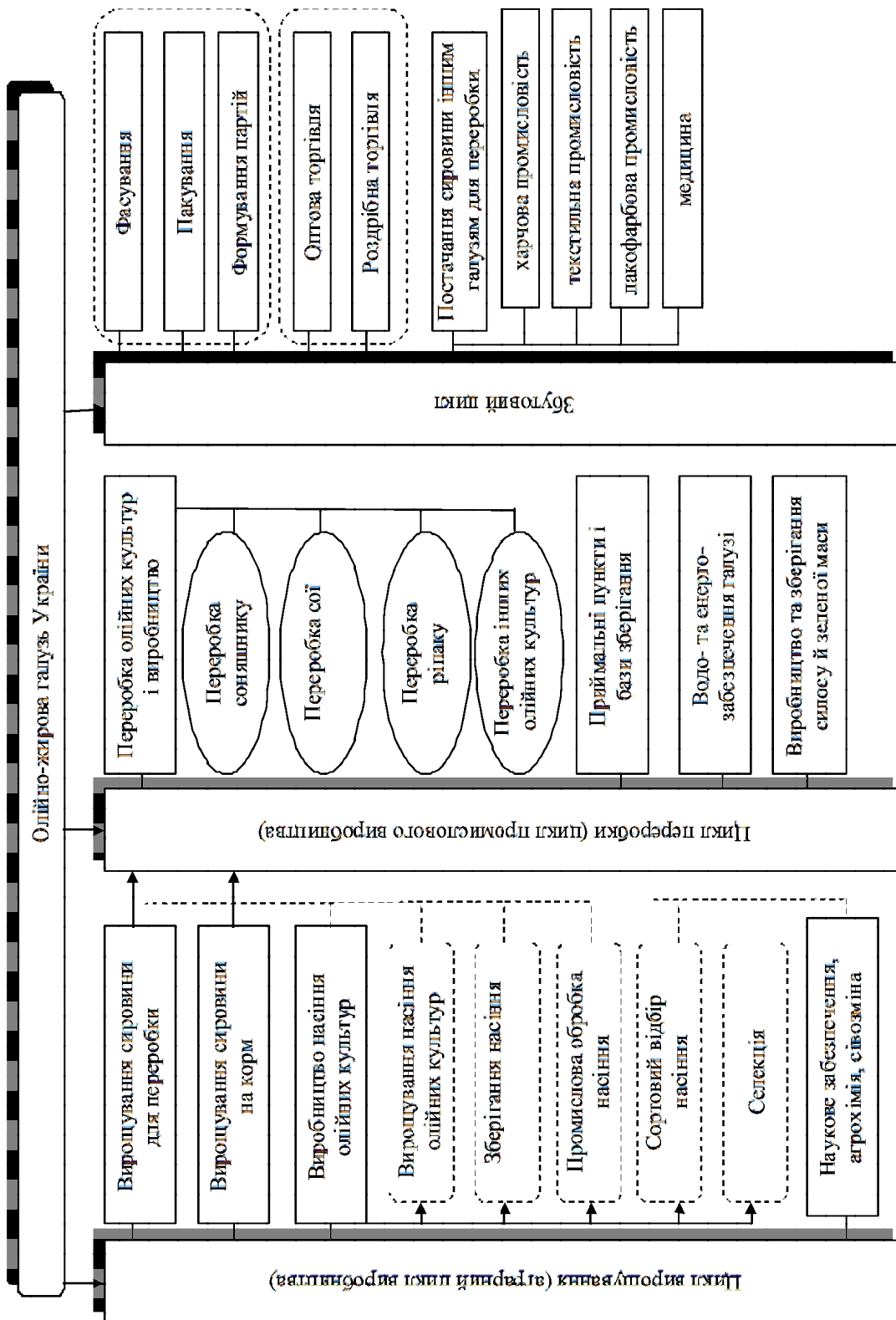

Рис. 2. Організаційно-виробнича структура олійно-жирової галузі України

**Посівні площі, виробництво та урожайність основних олійних культур України,
2006 – 2011 рр., тис. т (ц / га)**

Показники	Роки						Відхилення (+;-)		Відхилення (%)	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.
Соняшник										
Посівна площа, тис. га	3964	3604	4306	4232	4572	4717	753	145	19,0	3,2
Виробництво, тис. т	5324	4174	6526	6364	6772	8671	3347	1899	62,9	28,0
Урожайність, ц / га	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	4,8	3,4	35,3	22,7
Соя										
Посівна площа, тис. га	751	671	558	644	1076	1110	359	34	47,8	3,2
Виробництво, тис. т	890	723	813	1044	1680	2264	1374	584	154,4	34,8
Урожайність, ц / га	11,8	10,8	14,6	16,8	16,1	20,4	8,6	4,3	72,9	26,7
Ріпак										
Посівна площа, тис. га	414	891	1412	1060	1076	833	419	-243	101,2	-22,6
Виробництво, тис. т	606	1047	2873	1873	1470	1437	831	-33	137,1	-2,2
Урожайність, ц / га	14,6	14,1	20,3	18,5	16,9	17,3	2,7	0,4	18,5	2,4

Джерело: розраховано автором за даними [4; 5]

Україна займає друге місце у світі, проте за урожайністю – лише десяте [3]. Практично всі олійні культури істотно виснажують землю, тому необхідною умовою ефективного їх виробництва є дотримання сівозміни. Системність агротехнологічних порушень створює нестабільні умови виробництва олійних культур та продуктів їх переробки, підвищує сировинні ризики галузі, негативно впливає на продуктивність сільськогосподарського виробництва в цілому.

За майже сьмдесятирічний період (з 1940 р. по 2009 р.) посівні площі під соняшником в Україні збільшилися у 6 разів.

Для детального аналізу економічної ефективності роботи олійно-жирової галузі України на циклі вирощування олійних культур проаналізуємо їх прибутковість за 2010 та 2011 рр. (табл. 2). За підсумками 2011 р., сільськогосподарські підприємства – виробники соняшнику отримали майже 6 млрд грн прибутку, що забезпечило рентабельність виробництва соняшнику на рівні майже 58. Це найвищий рівень рентабельності порівняно із зерновими та іншими видами олійних культур. Як видно з табл. 2, рентабельність сої у 2011 р. становила 24,1%, ріпаку – 32,1%. Таких

результатів було досягнуто завдяки сприятливій цінovій ситуації на ринку.

На даний час загальні тенденції показників економічної ефективності виробництва олійних культур формуються під впливом екстенсифікації виробництва, погіршення якості ґрунтів, дорожчання кредитів для товаровиробників тощо. На ефективність виробництва соняшника, сої та ріпаку впливає підвищення собівартості насіння та реалізаційних цін, а також зміни рентабельності виробництва.

Як зазначалося вище, найбільший рівень рентабельності серед аналізованих олійних культур має соняшник (64,7% у 2010 р. та 57,0% у 2011 р.). Проте, у 2011 р. рентабельність вирощування соняшнику знизилася на 7,7%, а от виробництво ріпаку та сої стало більш вигідним: рівень рентабельності сої зріс на 7,7%, ріпаку – на 5,5%. Спостерігається зростання собівартості насіння усіх досліджуваних культур у 2011 р., що є основною причиною збільшення їх реалізаційних цін.

Упродовж 2012 р. ціни на зерно олійних культур мали тенденцію до зростання (рис. 3). Так, середні закупівельні ціни у січні-березні 2012 р. на насіння

Таблиця 2

Показники економічної ефективності вирощування олійних культур в Україні у 2010 – 2011 рр.

Показники	Соняшник	Соя	Ріпак
2010 р.			
Кількість реалізованої продукції, тис. т	4957,4	1026,6	1181
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	9115,8	2297,6	2736,5
Чистий дохід (виручка), млн грн	15011,2	2674,3	3464,2
Прибуток (збиток), млн. грн.	5895,4	376,7	727,6
Собівартість 1 ц., грн	183,88	223,80	231,54
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	302,80	260,49	293,10
Рівень рентабельності (збитковості), %	64,7	16,4	26,6
2011 р.			
Кількість реалізованої продукції, тис. т	5023,7	1242,5	1017,8
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	10320,9	2922,9	3206,7
Чистий дохід (виручка), млн грн	16200,8	3626,1	4236,2
Прибуток (збиток), млн грн	5879,9	703,2	1029,5
Собівартість 1 ц., грн	205,44	235,24	315,05
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	322,49	291,84	416,19
Рівень рентабельності (збитковості), %	57,0	24,1	32,1

Джерело: [4]

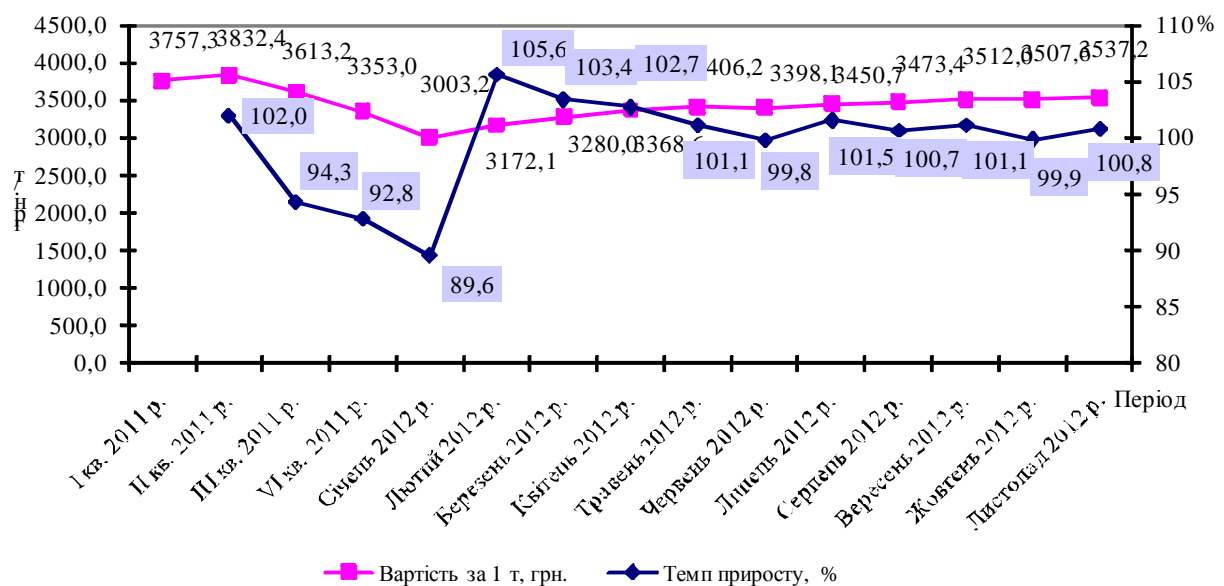

Рис. 3. Динаміка цін на олійні культури в Україні у 2010 – 2011 рр., грн / т (%)

Джерело: розраховано автором за даними [4, 5]

соняшнику становили 3,4 тис. грн / т, сої – 2,9, ріпаку – 3,3 тис. грн / т.

Середні ціни на олійні культури залишалися майже незмінними, коливаючись на протязі квітня-листопада у межах 1 – 3 %. У 2011 р. спостерігалася тенденція до деякого зниження цін на олійні культури. Так,

у січні 2012 р. темп приросту цін на олійні становив 89,6 % порівняно з попереднім періодом, після чого ціни почали зростати.

Останнім часом спостерігається підвищення світової ціни на соєві боби, що пов'язане із зростанням активності експортерів та переробників на вітчиз-

няному ринку. Попит на українську сою поступово зростає. До того ж ріст вітчизняних потужностей з переробки сої впливає на загострення конкуренції між переробниками й експортерами сої в Україні. Отже, варто очікувати подорожчання сої та продуктів її переробки в Україні [3].

Вітчизняні потужності основних олієдобувних підприємств, включаючи модернізацію старих і введення в роботу нових механізмів, складає близько 7 млн т олійного насіння щорічно [2].

За обсягами переробки олійних культур у 2006 – 2011 рр. на першому місці знаходиться соняшник, на другому – ріпак і соя. Обсяги переробки соняшнику за 1980 – 2011 рр. наведені на рис. 4. Нами проведено аналіз тенденцій змін обсягів переробки соняшнику, для цього використано поліноміальний тренд другого ступеня з величиною достовірності апроксимації $R \approx 0,9$. Аналіз показує, що, незважаючи на зниження обсягів переробки соняшника у деякі роки досліджуваного періоду (2001 р., 2004 р., 2007 р.), основною є тенденція до зростання.

Аналогічна тенденція спостерігається і щодо обсягів переробки сої та ріпаку за 1990 – 2011 рр. (рис. 5). У 2008 р. відбувається зростання обсягів переробки ріпаку, з 2009 р. – деяке зниження даної величини, проте загальна динаміка – зростаюча, що підтверджується експоненціальним трендом з величиною апроксимації $R \approx 0,76$. Збільшуються й обсяги переробки сої. При аналізі тенденцій змін обсягів переробки даної культури було використано поліноміальний тренд другого ступеня з величиною достовірності апроксимації $R \approx 0,94$.

Особливістю олійно-жирової галузі України є те, що внутрішній ринок споживає майже 20% загального виробництва соняшникової олії, з якого 60% – це фасований продукт. У структурі експорту аграрного сектора олія становить майже четверту частину [1].

Насіння основних олійних культур є одним із найбільш привабливих видів продукції на аграрно-продовольчому ринку, попит на яку помітно випереджає пропозицію, що забезпечує високий рівень цін на дану продукцію. Це дає змогу сільськогосподарським това-

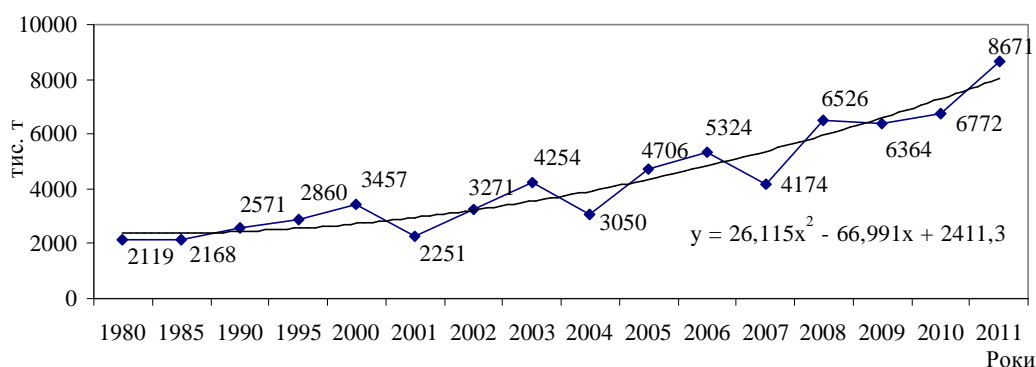

Рис. 4. Динаміка обсягів переробки соняшника в Україні за 1980 – 2011 рр., тис. т

Джерело: розраховано автором за даними [4]

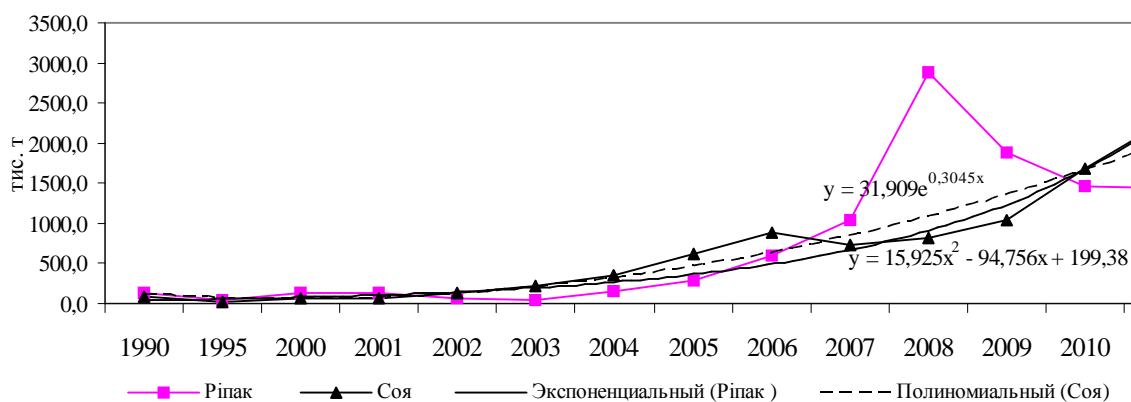

Рис. 5. Динаміка обсягів переробки сої та ріпаку в Україні за 1990 – 2011 рр., тис. т

Джерело: розраховано автором за даними [4]

ровиробникам України отримувати прибутки навіть при високій собівартості виробництва олійних культур.

Висновки. Проведене нами дослідження сучасного стану і перспектив розвитку виробництва та переробки олійних культур в Україні показало, що олійно-жирова галузь є досить перспективною, але для подальшого її розвитку необхідним є врахування деяких особливостей.

Отже, у 2006 – 2011 рр. основу олійно-жирового виробництва становить соняшник та продукти його переробки. Так, структура посівних площ олійних культур в Україні складає 80% соняшнику, 11% сої та 10% ріпаку. За період дослідження виробництво даних культур збільшилося майже вдвічі.

Попит на олійні культури протягом досліджуваного періоду постійно зростає, що є причиною збільшення обсягів реалізації даних культур. На нашу думку, перспективним напрямком розвитку ринку олійних культур в Україні є зменшення виробництва соняшнику та збільшення – сої та ріпаку.

Отже, виробництво та переробка олійно-жирових культур – одні з найперспективніших видів діяльності сільського господарства та харчової промисловості. Для підвищення ефективності підприємствам даної галузі необхідно звертати увагу на якість продукції, урожайність олійних культур, впровадження сучасних технологій у виробництво.

Література

1. Кузьмінська Н. Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України / Н. Л. Кузьмінська // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 161 – 165.
2. Кучеренко С. Стан олійножирового виробництва в Україні в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – режим доступу : www.nbu.gov.ua.
3. Маслак О. Нові олійні рекорди / О. Маслак // Пропозиція. – 2012. – № 6. – С. 36 – 40.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт FAOSTAT. [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://faostat.fao.org>.
6. Фаїзов А. В. Олієжировий комплекс: проблеми і фактори розвитку [Електронний ресурс]. – режим доступу : www.nbu.gov.ua.

Аранчій В. І., Перетятко І. В. Сучасний стан і перспективи розвитку виробництва та переробки олійних культур в Україні

У статті розглянуто основні тенденції та перспективи розвитку ринку олійних культур у масштабі краї-

ни та світу, наведено основні закономірності розвитку олійно-жирової галузі України. Досліджено організаційно-виробничу структуру олійно-жирової галузі України та визначено особливості складових її елементів. Ефективність галузі в цілому залежить від економічної ефективності роботи підприємств з виробництва та переробки насіння олійних культур. У статті досліджено показники економічної ефективності вирощування олійних культур, динаміку цін та обсягів переробки олійних культур в Україні.

Ключові слова: економічна ефективність, олійні культури, рентабельність, переробка олійних культур, виробництво олійних культур.

Аранчій В. И., Перетятко И. В. Современное состояние и перспективы развития производства и переработки масличных культур в Украине

В статье рассмотрены основные тенденции и перспективы развития рынка масличных культур в масштабе страны и мира, приведены основные закономерности развития масложировой отрасли Украины. Исследована организационно-производственная структура масложировой отрасли Украины и определены особенности составляющих ее элементов. Эффективность отрасли в целом зависит от эффективности работы предприятий по производству и переработке семян масличных культур. В статье исследованы показатели экономической эффективности выращивания масличных культур, динамика цен и объемов переработки масличных культур в Украине.

Ключевые слова: экономическая эффективность, масличные культуры, рентабельность, переработка масличных культур, производство масличных культур.

Aranchii V. I., Peretiatio I. V. Current Status and Prospects of Production and Processing of Oilseeds in Ukraine

The article reviews the main trends and prospects of oilseeds in the scale of the country and the world, the basic laws of oil industry in Ukraine are considered. organizational and production structure of oil and fat industry of Ukraine are investigated. The effectiveness of the whole industry depends on the economic efficiency of enterprises for the production and processing of oilseeds. The article examines indicators of economic efficiency of growing oilseeds, changes in prices and volumes of oilseeds in Ukraine.

Key words: economic efficiency, oilseeds, profitability, oilseed processing, production of oilseeds.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013

Прийнято до друку 20.02.2013